

KAREL HYNEK MÁCHA V INICIAČNÍM PROCESU

Kateřina Václavů

Summary:

KAREL HYNEK MÁCHA IN AN INITIATORY PROCESS

I have borrowed the notion of “initiator process” from anthropology, however I do not feel it is necessary to describe it in detail here. These are land mark, transitional and dangerous periods that manifest themselves in probably every human live, when something old dies and something new is born. Child turns into a girl, changes into a woman, gets married, becomes a mother, dies and becomes an ancestor. Child turns into a boy, changes into a man, maybe an important man in his community, dies and becomes an ancestor. The above “becomes” and “changes” is just that initiator period, trial and transition, that can be managed or mismanaged by infinitely human manners, however in a single direction, only. Such a simple circuit with endless number of variations. You kill the biggest bison, kill the most enemies, save a friend, become top model, publish your first book, start taking drugs and get over it. And yes, the biggest fight, the one that remains always the same and does not have to manifest itself at all in outer world as a heroic act, is surely awaiting someplace deep inside. Deep inside where something is blinking and it is so difficult to see – hear and keep in plain sight, where all questions and answers await closely tied together. When he was about 25 years old, Karel Hynek Mácha also entered his inner field and suddenly the earth started to shake under his feet. And here I enter and so does my eye yearning so much to see how new temples of live are built, my eye in my head that just wants to nod in agreement when reading his poetry. However, Mácha dies at the age of twenty six (and now we can start speculate what was the physical cause – germs, virus – typhus, cholera, stomach flu – who knows -), after he published his first compact work and just a few days before his planned wedding. He leaves behind only his adolescent poetry and his diaries that sometimes make my head just marvel motionlessly.

ŽIVOT DUCHA KARLA HYNKA MÁCHY

„... – podkuď smyslové tvoji oučinkují, musíš v smyslném světě žít, neboť věčný jestiť rozbroj mezi světy, jak smyslů, tak Ideálů i obrazotvornosti, a vždy ten vítězí, kterého oučinkováním žijeme. – Zamkni oči, a již velký díl ztratíš světa smyslného; – pak bude lze tobě vznést se v Ideálů říši; – může však také býti, že ne,“ doložil osměšně, „že tou mírou, kterou bude zacházeti svět smyslný, tou měrou zahasnou Ideálové tvoji.“¹

I.

S Máchou třicátých let 19. století se ocitáme v čase a prostoru, který nese výrazné rysy beznaděje i příslibu spásy, rysy protikřesťanské, s kterými se začíná hroutit tradiční rozlišování představ světa smyslového a nadsmyslového. Nepřesvědčivý způsob myšlení nadsmyslového ničí i svůj protiklad, svět jevů a nebo lépe obráceně – nedostatečná orientace v smyslovém světě, dává nedostatečnou přesvědčivost světu „ideálů“. Začíná tedy doba vcelku rychlého umrtvování tradiční představy Boha jako symbolu pro nadsmyslovou říši a to již nejen v hlavách intelektuální elity, ale v každé hlavě, schopné zabývat se duchovními aktivitami. Kant k tomu poznamenává, že tak nastává nejlepší doba v dějinách církve, neboť se ztrátou své autority přestává být překážkou pro vnitřní rozvoj a duchovní život člověka a jen tak, skrze jednotlivého člověka, je možné budovat na zemi viditelné představení neviditelného království Boží.

„Modlení, uvažované jako výslovná niterná bohoslužba a prostředek milosti, je pověrečnou iluzí (fetišismem), neboť jde toliko o projevené přání.“²

Nechci se zde věnovat západoevropskému duchovnímu dějinnému vývoji, který v 19. století zavedl člověka nutně a hlouběji do jeho nitra, ke kořenům vůle, k principům rozumu a negaci jako prostředku zbožštění. Západoevropští romantikové pod vlivem Herdera a Fichteho se často pouští do svatořečení národa, státu a jeho vůdce. Království nebeské Otce, Syna a Ducha svatého přístupné jen v podobenstvích a po namáhavé, celoživotní zkušenosti jak individuální tak ve společenství církve, nahrazuje stát jako věčný, nade vše povznesený útvar,

¹ Karel Hynek Mácha, Rozbroj světů, svět smyslný, str. 99, *Dílo I.*, ČS, Praha 1986

² I. Kant, Die Religion innerhalb den Grenzen der bloßen Vernunft, 1793, 3. Stück, Reclam, str. 142, zde Friedrich Heer, *Evropské duchovní dějiny*, Vyšehrad, 2000, str. 618

přesto se zemí pevně spjatý, „vnitřní práci“ individuality přeskakující. Nejlépe však v čele s vůdcem, který bude mít všechny Kristovy atributy (Novalis).³

„Romantické tedy politizují a sekularizují chiliasmus prostého lidu. .. Během několika málo staletí se Herder, Schiller, Fichte, Baader a Böhme stávají učiteli Východu, pronikají do Polska, Ruska, Uher a na Balkán a předávají tamnímu podzemí ideologii, jež ve 20. století přichází do Afriky a Asie.“⁴

Více než nutnost historického vývoje mě však zajímá, co se děje s tou vnitřní zkušeností, básníka – romantika chcete-li, který se, ať přejímá vlivy z vnějšíku sebevíc, ať žije v době počátku opravdu rapidní proměny jedné prastaré tradice, nemůže vyhnout vlastnímu životu vlastní dimenze a s tématy velmi konstantními... Věta „Bůh není.“, tak, jak v 19. století stále častěji spatřuje světlo světa, život člověka nenaplní. Bůh není vynálezem vědomí, které je fylogeneticky i ontogeneticky sekundární. Říct: „Bůh není.“, znamená nanejvýš zaujetí opačného postoje – implikuje-li nové jméno popírání; a naopak pozitivní označení nepoznatelného má za účinek, že v nás navozuje příslušný pozitivní postoj (Jung)⁵.

„Já miluju květinu, že uvadne, zvíře – poněvadž pojde; – člověka, že zemře a nea bude, poněvadž cítí, že zhyne navždy; já miluju, – více než miluju – já se kořím Bohu, poněvadž – není.“⁶

Mladý muž, mladý romantik, Karel Hynek Mácha žil také vyslovováním negativní věty o Bohu a marně byste hledali v jeho poezii špetku optimismu. Jak málo tedy stačí, chtělo by se hned dodat. Na druhou stranu mladý muž není stará žena, která, ač vysloví tu samou větu, přesto „ví“ víc, neboť její život v náruči Matky Země uprostřed nekonečného plození a umírání „ví“ beze slov, že „Bůh také je“. Mladý muž věku pětadvaceti let vyslovujíc tak náruživě větu „Bůh není.“, a právě proto toužíc ho v sobě spatřit, právě s ní vstupuje do své osobní iniciační zkoušky, ze které vyjde buď jak bojovník – nezapomenutelný a nesmrtelný básník, nebo vyjde krokem zpět a přeci jinam – k dítěti, trápenému a lehce utrápitelnému.

³ Tamtéž, str. 620

⁴ Tamtéž, str. 620

⁵ parafráze C. G. Junga z *Vzpomínky, sny a myšlenky* – A. Jaffé

⁶ *Intimní Karel Hynek Mácha*, str. 34, Český spisovatel, Praha, 1993

Jak dopadla tato zkouška přerodu u Máchy? Umíral v šestadvaceti letech „s otevřenýma očima a směrem vzhůru“ nebo zůstal vystrašeným, a proto tak panovačným jinochem?

„Zapřísahám vás, nebem a čím vám je nejsvětější!, proč mi nepíšete? – Což je vám to žert? Jestli zde nemám v outery psaní, tedy se vám také co nejsnadněji zblázním! ... Vy nemáte svědomí! Což je vám umírající syn žert?“⁷

Zajímají mě tedy právě úskalí a nepřekonatelné překážky osobního vývoje předního českého básníka, jak se u něj rodila vnitřní tichá a „velmi“ smrtelná rozhodnutí. Zajímají mě docela obyčejné věci: jak si někdo „může dovolit“ umřít dva dny před svou plánovanou svatbou, proč jedná se svou přítelkyní jako s nástrojem osobní potřeby, proč píše básně stále o tom samém... A snad bych se na úvod měla nejspíše pokusit setřít všechna svá radikální proč a hledat jemnější odpořevdi a to také u někoho fundovanějšího.

II.

Již v první kapitole studie *Život ducha* nastiňuje Hannah Arendtová něco velmi příznačného pro případ Mácha. Být živý znamená včlenit se jako již ohraničený do světa, který každého jednotlivého člena předchází a přetrvává, znamená to být určen poměrně krátkým časovým rozpětím dané epifanie. Ohraničenost příchodem a odchodem určuje nejen životní očekávání, ale také způsob zakoušení času. Nevidím tak, jako mnozí literární kritici, důvodu nevěřit Karlu Hynku Máchovi, že je také schopen svým vnitřním vyladěním anticipovat čas odchodu, když nás o tom snad v každé básni přesvědčuje a nakonec svou smrtí v šestadvaceti letech světského času přesvědčí. Jako dva velmi blízké magnety jsou data jeho narození a smrti, a je to jeho ryze osobní způsob života a básnění, daný právě „velmi krátkým“ časovým rozpětím epifanie, kterak intenzivně vnímá pomíjivost všeho světového. Příklady naleznete opravdu v každé básni (*Mé radosti, Budoucí vlast, Duše nesmrtelná, Aníž křičte, že vám stavbu bořím*).

„Lépe by bylo přirovnati zrození lidské ku polednímu než k jitru; tichost polední a pak pokračování s díly dne; tak večer tušení a touha po tém, co jsme viděli odpoledne; noc nevěry a zoufání, s jítrem se vrací slunce a pořád větší ticho, až v poledne člověk ztichne, slunce stojí nejvýše...“⁸

⁷ dopis z 28. října 1836, (9 dní před smrtí), z *Intimní Karel Hynek Mácha*, str. 131

⁸ Tamtéž, str. 29

„Avšak my jsme z tohoto světa a nikoliv pouze v něm; ... jsme dobře vybaveni k tomu, abychom zacházeli s tím vším, co se nám jeví, a abychom se podíleli na hře světa. Tyto vlastnosti nemizí, když se zabýváme duchovními aktivitami...“⁹

Tak i když uděláme základní krok nutný pro duchovní aktivity, když se *odvrátíme* od světa, jak se jeví k „já“, očekáváme, že se nám něco zjeví, a ať chceme či ne, musíme se do světa zase sami jako jevíci se vracet. Mácha očekává, a to „kupodivu“ lidsky velmi přirozeně, od tohoto nikdy nekončícího pohybu tam a zase zpět „příliš“, očekává jistotu jedinečných pravd, kterých by bylo možné se pevně držet a ve světě dle nich jednat. A skutečně pro sebe nějaké jistoty nACHÁZÍ, lépe snad řečeno sám si je vytváří, neboť z jeho deníku místy až srší svěhlavost s jakou je schopen jednat, a to narážím především na jeho vztah k Lori.

Mácha na toulkách přírodou a po zříceninách, kontemplující malíř, dobrodruh po nocích v lesích stokrát s Lúnou na jediný smrtelný způsob – tedy nutně muž a jeho aktivity ve vlastním duchovním světě. Pouští se do velkého úkolu myšlení, do toho pohybu v kruhu, který na jednu stranu odplácí člověku nejjistotou, která může vyústit až do beznaděje, na druhé straně se tento kruh stává vždy jedinečným a podílí se na autenticitě života. Mácha si bere toto závaží na vlastní bedra a dobře ví, že se tak vskutku začíná tvořit jeho jedinečný vnitřní svět, a že záleží vždy na něm, co se v něm bude dít. Jako jedinečný se pak vrací do světa, nejen v dlouhém kabátci a červené čepici tak, aby se každý za ním otočil, ale také svým panovačným jednáním. Příznačné je, že s blízcím se koncem života se jeho panovačnost stupňuje.

„Ona tak jedná, nevědoucí, že neslušně jednala – pro ni není nic neslušného. – Ona nevěděla, co jest krásná krajina, poněvadž nikdy nevyšla z města. – Charakteristika. Poráde v domácnosti netouží ven.“¹⁰

„Když jsem fikal, chtěla, abych šel ven, aby ji to nelochtalo, a vtom mi to vyšlo, a jí ne. Šel jsem potom [srát]...“¹¹

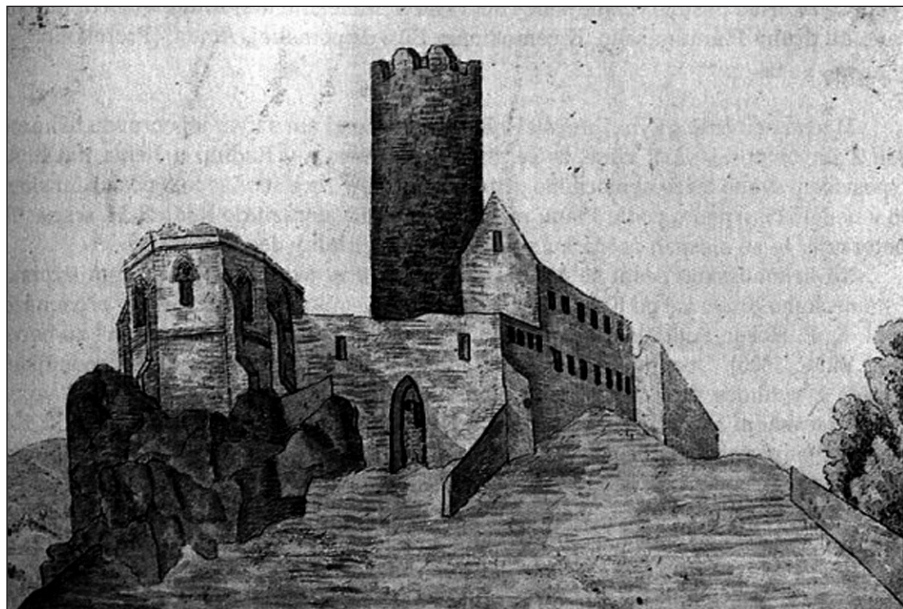
„Vypadá to, jako kdyby bytí, jakmile se jednou ukáže, ovládlo jevy – až na to, že se doposud nikomu nepodařilo žít ve světě, který by se sám od sebe neukazoval.“¹²

⁹ H. Arendtová, *Život ducha, I. díl Myšlení*, str. 34–35, Aurora, Praha, 2001

¹⁰ *Intimní Karel Hynek Mácha*, str. 36

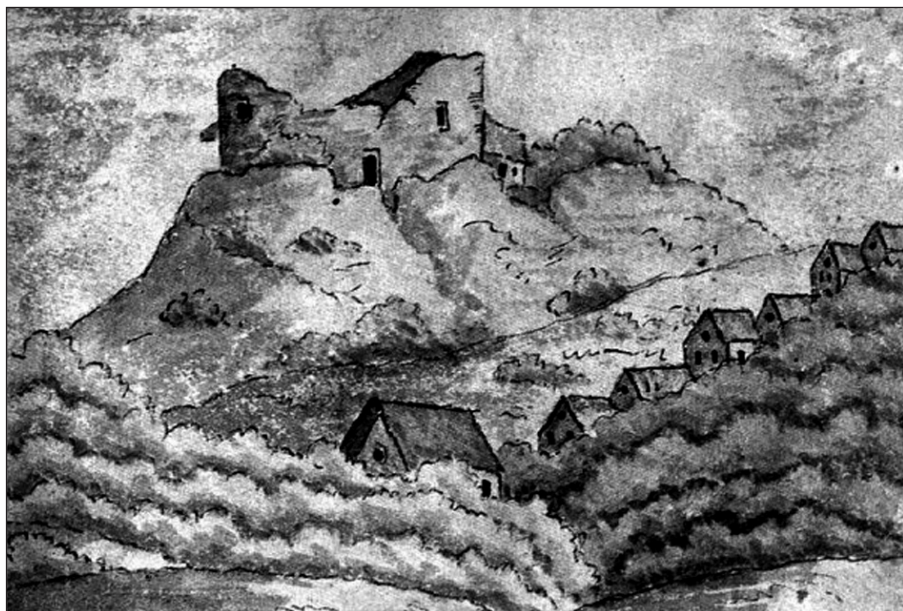
¹¹ *Tamtéž*, str. 85

¹² H. Arendtová, *Život ducha*, str. 38

K. H. Mácha: Bezděz od SV, asi 1833

K. H. Mácha: Hrádek u Krnska od JZ, asi 1833

Z druhé strany nutnost jevit se ve světě a vystavit tak sebe na odiv si žádá budování naší individuality. Ta však neukazuje náš vnitřní základ, který máme nakonec všichni stejný a je možné, že ochrana právě toho, co se skrývá, je dokonce nejdůležitější funkcí jevů – tedy i obalu individuality. Pocity, vášně a emoce stejně jako vnitřní orgány podporují a uchovávají život a stejně jako ty se nemohou bezprostředně stát součástí světa. Každé jejich ukázání se děje jen díky jejich vysoce individualizované formě – porušením či abnormalitou. Duše tak na rozdíl od ducha „přečnává“ do těla, je v něm *ukotvena* a my máme až *do určitého bodu* možnost volit, jak se budeme jevit druhým, aniž bychom skutečně ukázali něco z našich vnitřních sklonů.

III.

Patřil-li Karel Hynek Mácha „*k rodu romantických rozervanců, kteří by nejraději chtěli láskou obejmout celý svět...*“¹³, pak to však nebyla láska, co se rozhodl ukazovat. Nebylo to ani radostně-bolestné odevzdání se starosti o druhého, ani touha „rozplynout se v druhém“, ani žádný z tisíce jiných způsobů, do kterých se toto naprosto jedinečné pojítka mezi námi, chce-li se ukázat, umí převléci. Dokonce mi chybí i sebemenší stopa po reflexi vlastních skutků, když se již „podaří“ druhého zranit. Najděte mi jedinou Máchovu báseň, která vás přesvědčí, že se rozhodl pro lásku ve vsí její nádheře a s každou její boulí. Já našla dvě, opravdu jeho básně „od srdce“, které mě přesvědčily o tom, že o ní věděl pramálo, že jeho děva ještě dřímala...

*Aniž tvůj že jsem, že lásku mocí dusím?
Ó ne! – jinám vždy byla touha moje!! -
Mně nestačila krása, láska tvoje:
někdy jsem sice tvůj, však ach! jen že musím...*¹⁴

*Má děva ještě dřímá;
tam, kde se v jitru kostel rdí,
kde přes zeď křížků mnoho zří,
chladný hrob ji objímá.*

*Na její hrob si zajdu;
tamo pod lípou stinnou*

¹³ B. Mráz, Karel Hynek Mácha: *Hrady spatřené*, str. 18, Panorama, 1988

¹⁴ Aniž tvůj že jsem, *Dílo I.*, str. 298

*pokaždé na jejím hrobě
čekati chci v noční době
milenu já si jinou.¹⁵*

I kdyby ho skutečně přišla oslovit jeho ztělesněná anima, Mácha ještě nebyl ve stavu uslyšet ji. Příznačné je, že tu, o které píše v dramatické zkratce Mária, potkává krátce před její smrtí, kterou sama tuší. Blesk lásky z nebe, očarování, jen ne žádnou pozemskou práci pro ni. Postava Hynka také utíká od své právě naleznuvší jediné, jen co dozpívá svou žalostnou píseň, a aniž by odpověděl na její vyznání lásky a nakonec od ní odchází navždy, navštívit přítele, v kterémž čase Mária zemře.

Je to Mácha, neschopen naznačit své vyvolené, kudy vede nějaká pro ni schůdná cesta do jeho světa. Je to počátečný bojovník, toužící získat sebe, sám a sám jediný v boji, avšak ne bojovník konečný, který se ztrácí ve jménu té a ve jméně Jediném.

...tím se K. H. Mácha zařadil mezi „věčné buřiče světa“, kteří „revoltují neustále“, neboť chtějí kolem sebe vidět svůj svět, vyplněné své slovo, cítit kolem sebe svůj vzduch, v němž jediné je jim dobře.¹⁶

Rozhodne-li se někdo otáčet dovnitř a zase ven se snahou při tom dobývat sebe a tak trochu pozapomínat na opravdový vztah k druhému, lépe řečeno na vztah k obrazu opačného pohlaví zakódovaném ve vlastní duši (*anima-animus*, viz. C. G. Jung), jak potom takové dobývání vypadá, není tak navždy odsouzeno k nezdaru? Nutno podotknout, že právě přátelství rovného s rovným – muže s mužem Máchovi jistě nebylo cizí, o čemž svědčí upřímnost jeho dopisů nejbližším přátelům, ale jeho vztah k Lori byl jedním slovem otřesný (viz jeho intimní deník). Skutečně s ní zacházel jako s věcí, s opovržením a absolutním opomenutím toho, že i ona má duši – ne nebes se dotýkajícího básníka, duši pozemské ženy. Mácha chtěl být uvnitř silný, chtěl být vnímán venku jako silný, ale opomněl to, že pravá síla roste i z přijetí slabosti nejen druhých, ale především té vlastní. Vstoupil do bludného kolotoče, v kterém rostla jeho individualita pancéřového krunýře, navždy nedobytná.

¹⁵ Má děva ještě dřímá, *Dílo I.*, str. 236

¹⁶ citace J. Mahena v Karel Hynek Mácha: *Hrady spatřené*, str. 23

„Proč ses opovážila jednat proti mému příkazu a šla dolů k svému otci! Proto jsem Tě vzal k nám nahoru? – Chceš nakonec všechno zkazit? – Pro mne je to lehké! – Vezmu šaty a jdu z Litoměřic. – Kam? – to se nikdy nedozvíš, budeš-li ještě jednou jednat proti mému rozkazu. – Rozkazu říkám – a už mě nikdy neuvidíš. ...“¹⁷

IV.

Naše „vnitřní já“ je vlastně neustálým tokem vnitřních jevů a nemůže nám tedy poskytnout to nejdůležitější, co si svět žádá, nemůže setrvat v klidu, v nějakém „setrvávajícím já“. Podle Kanta je čas, který nevykazuje nic stálého, vlastní formou našeho vnitřního názoru – spíše tak jde o absenci jakékoliv formy a možnosti názoru. Opakování je tím jediným, co je schopna naše vnitřní zkušenost podržet k rozlišení toho, co přinejmenším připomíná realitu stálého toku nálad duše. V krajnosti se však opakování může stát jejím trvalým rysem jako nepřerušovaná přítomnost jedné nálady, jednoho počítku – euforie maniaka či deprese melancholika. S Kantem se také znovu dostáváme k určité modifikaci rozbroje světů, neboť bůh je pro něj „ideou rozumu“, a spekulovat o onom světě tak náleží k lidskému myšlení. Transcendentální svět je vlastním důvodem všech jevů světa a imateriální duchovní život patří do tohoto světa jiného řádu, na zemi se tak stává soběstačným a vyděluje se od našich záležitostí ve světě. Tak vlastně vzniká jeden z metafyzických omylů, či lépe řečeno zdání rozumu – *věcí o sobě*.

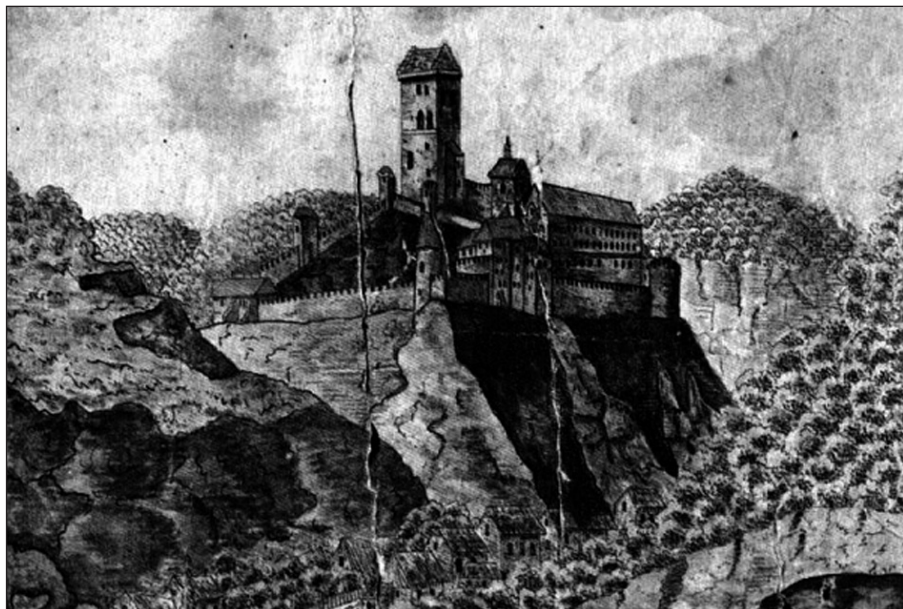
Ano, čisté myšlení je soběstačné, dává zapomenout na tělo, žije zcela v jednotném čísle a zkušenost aktivity myšlení je pro reflektující já velmi silná. „*Ale ... [ten], kdo chápe bezčasové pravdy, sám [nepotřebuje] být bezčasový.*“¹⁸

Silná je také touha našich poznávacích aktivit nalézat ve světě jistoty něco setrvávajícího a pevného, dokonce tak silná, že nám umožňuje provádět redukce vjemu na myšlení vnímání. S tímto procesem redukce se dokonale ztrácí skutečnost sama, ta nepoznatelná skutečnost, která je *zde* jako kontext, ve kterém existujeme my ohraničení mezi vším ostatním jevícím se. Snažíme-li se rozložit myšlením, tedy jeho neustálým houpáním se v pochybnosti, právě skutečnost samu, jak je dána našemu šestému smyslu a uvažování běžného rozumu, uvážneme buď v jejím přitakání nebo negaci.

Jak vypadal tedy Máchův „rozbroj světů“, rozbroj, kterým začíná touha po vědění, když se nutí na jediné místo, kde nemůže být vyřešena? A že je to

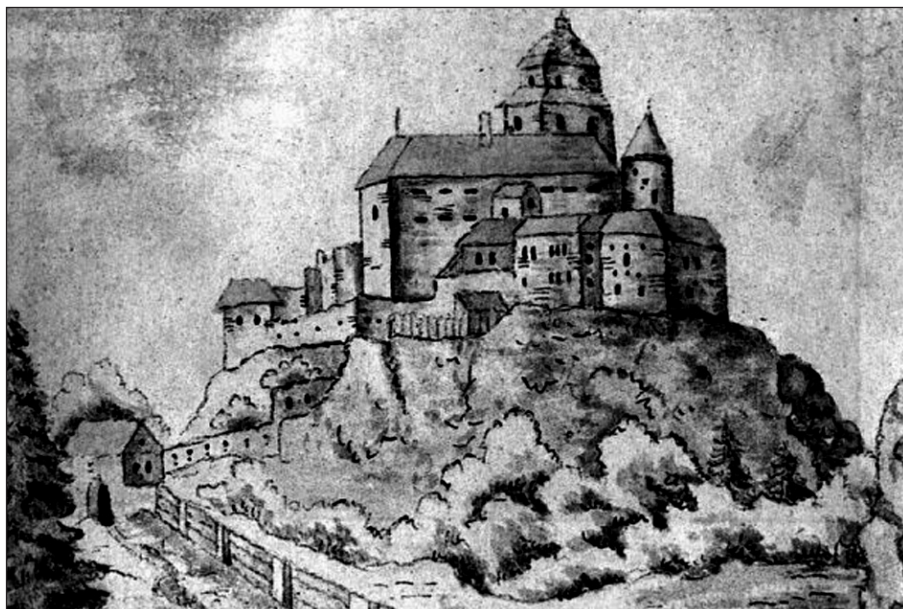
¹⁷ Lori, 2. listopadu 1836, psáno německy, *Intimní Karel Hynek Mácha*, str. 134

¹⁸ H. Arendtová, *Život ducha*, str. 57

K. H. Mácha: Karlštejn od JZ, 1831

K. H. Mácha: Kost od Z, 1833

u muže na přechodu k dospělosti touha vycentrovaná do středu, o tom není pochyb, a že silně excentrický a dominantní Mácha nutně narazil také proto, že ztotožnil poznávací aktivity s čistou aktivitou ducha – pravdu a smysl – a nedokázal se v tomto ztotožnění překročit. V jeho díle nacházím jen střípky po „samotné práci myšlení“ jako touze po pravdě, která se musí rozměňovat v pochybnostech a pohybovat se v jejich otevřeném prostoru, který dává smysl. Mácha „ví“, v každé své básni, každým svým sebevědomým skutkem ví, že jistot nemožno nalézt, s čímž si však tuto nemožnost pro sebe dosazuje jako jistotu poznání, a tak vlastně žije a jedná v obrnění proti nejistotě. Nejistota smyslu platí pro čistou aktivitu ducha, ne pro člověka samého, jednajícího a do světa „smysluplně“ vřazeného. S Aristotelem řečeno se pak tato smysluplnost projevuje zálibou ve smyslových vjemech, v nichž si člověk libuje pro ně samotné, a to je vskutku také Máchova záliba.

Jeho rozbroj tedy vzniká právě z jeho velké snahy přijmout nejistotu jako výsledek pro běžný rozum a ne jako nutnost aktivity samotného ducha, neboť na druhou stranu je tento mladý muž velmi senzitivní pro všechny smyslové vjemy, které mu mohou dokazovat, že svět je vlastně v pořádku a on, který si umí tak užívat sexuální hrátky a toulky po lese v jeho vůních a barvách do něj smysluplně patří. „Vypne-li hlavu“ a vyrazí-li do světa, vždy je schopen „ulovit“ v něm vynikající momentky pro obrazotvornost, neboť má velký cit pro kontrast (Máj, Cikáni), synchronicitu jevů (Márinka) a souznění napětí a uvolnění, které příroda i lidská společnost nabízí. Je velmi obratný, když si ohmatává některé hranice vlastních možností prostřednictvím světa (například prostřednictvím Lori), začíná se však jevit neobratným, když jeho desátá a dvacátá báseň je tak naléhavě stále o tom samém, aniž by se skutečně otevřel prostor pro paradoxnost myšlení, neboť tu hlavu nikdy nelze vypnout tak docela a v každé básni se přeci jen otiskne. Jeví se neobratným, když z jeho tvorby prosvítá přespříliš noci a lundy a smrti a marnosti, a za jeho tvorbou duní přespříliš paličatosti a dětského podupávání si. Jako čtenářka od svých básníků neustále očekávám právě body zlomů, body svítání a i Mácha se umí samozřejmě rozsvítit, ale zní vždy jen jako kroužící kolem bodu zlomu, kterého nemůže dosáhnout svou vynikající obrazotvorností, ale sám, celý sám – zlomený a pokoru nalézající.

V.

*Můj základ okrajem! Pravý div, pravím,
neboť kdo si není jist, že být měl?*¹⁹

*Buď se to zdá, protože to je, aneb to je, protože se to zdá.
Tam se právě nevyspím nikdy.*²⁰

Máme-li něco očekávat od zdánlivě neúčinného myšlení, pak, ještě jednou s Kantem, pouze možnost odstraňovat zábrany, které si rozum vytváří sám. Je vskutku záhodno snažit se této možnosti využít, uvědomíme-li si, že na neviditelném životě ducha nakonec závisí principy, dle kterých jednáme a kritéria, dle kterých soudíme v životě viditelném. A je to každodenní nutnost, která si od nás žádá spoléhat se na mravy a zvyky, tedy na předsudky. Základ pro jednání leží přesně mezi každodenní nutností a životem ducha.

Vášně jsou také neviditelné, ale na rozdíl od čisté aktivity ducha mají výrazové prostředky a jsou způsobovány vnějšími událostmi, které působí na duši, vyvolávajíce její pasivní stavy a nálady, což vede k působivému zdání stability a ztotožňování duše a ducha a Karel Hynek Mácha je člověk především vášní duše. Duše, která zajišťuje identickou kontinuitu skrze zkušenosti, představy a vzpomínky a vášní v ní, kterými žije, a které ho ničí. Jeho výbušná až patologická žárlivost je toho zářným důkazem a jeho ohraničenost až zjetí ve vlastní duši se mi jeví zřetelné také v nepochopeném použití archetypu poustevníka či mnicha – archetypu ducha jako existenciálního stavu, kdy sám sobě dělám společnost samotou, která však není osamělostí duše.

*Dlouho žil tam, po čas dlouhý
neustále lkal,
že mu lásky tiché štěstí
osud nedopřál.*

*Dlouho chtěl on zapomenout,
že je sám a sám,
že ho málka odsoudila
k poustce, samotám.*²¹

¹⁹ citace W. H. Audena v Život ducha (H. Arendtová), str. 74

²⁰ *Intimní Karel Hynek Mácha*, str. 40

²¹ *Poustevník, Dílo I.*, str. 75

Jaká to milka odsoudí někoho k poustevnické samotě? A i kdyby na počátku stálo zklamání z někoho a z celého světa k tomu, není odpovědí poustevnictví jako vězení, v kterém se po zbytek života vzdychá, ale samota ducha s léčivou mocí nad všemi marasmy. Je-li náš duchovní svět konstruován dle principu světa vnějšího s tím, že se skutečně začne otevírat až v obratu od svého vzoru, pak na samotném obratu musí být něco definitivního. Základ pro bolest je pokládán, když se z duchovního světa vracíme „nepoznamenání“, když v našem jednání nezanechá ta neviditelná práce uvnitř (ne)viditelné stopy. Mácha opouští křesťanské ideály a zbývá mu „velké nic“, ve kterém se natrvalo zabydluje. „Velké nic“ je důležitý krok na cestě k duchu, ale krok nutný k „překročení“, neboť zabydlení se v něm dává jen velkou moc pro svévolné jednání ve světě, pro rozpínavou duši bez základu. Není to jednání na cestě dokonání kruhu, o kterém přeci poustevník nebo mnich něco „vědí“. Máchovi se skutečně otevírají dveře do duchovního světa, ale jeho jednání pramení pouze z hlasitého Máchy, nikoliv z tichého poustevníka. V hlasitém dni naplnitelném aktivitami mladého muže je vskutku velmi obratný a nuda, či volná chvíle (volná především pro přemýšlení) nemají prostoru. Student filosofie a práv, dobrovolný herec, básník, malíř, hráč na kytaru, výletník a milovník (zajímavé – i většina jeho sexuálních styků s Lori zaznamenaných v deníku se odehrává za dne). To, že patří ke dni více než k noci, je patrné již na jeho vyzbrojení přírodou k tomu, aby se „dobře jevil“. Charismatický, vášnivého pohledu, mohutného vzrůstu a extravagantně přioděn. A co se literární stránky týče je výborný, jak již bylo řečeno, v zachycování přírodních i lidských momentek. Ale co s tou skutečnou nocí, pro kterou je potřeba otevřít se neznámému a přiznat i možnost vlastní slabosti v ní?

Myšlení samo jako by patřilo více noci, neboť naše běžné aktivity ochromuje, potřebuje volnou chvíli (*scholé agein*), aby se mohlo „do světa“ vydat jinou cestou – cestou „jiné smrti“, kdy *něco skutečně nepřítomného je přítomno!*²²

*Není mi vnadou zlatý slunce blesk,
utěší zář mě jenom bledé Lúny,
mě vábí k sobě hvězd jen stříbrostrůny,
útěchou je mi, hromový když třesk
lekaje tvory daleko řve noci,
mně slast je bouř, když bije v pustý štít,*

²² H. Arendtová, Život ducha, str. 99

*jen v sobě samém nebeský mám třpyt,
a vzdoruje ti, hrůzostrašná noci,
jsem Boha ve svých nádrech skleslý byt.*²³

VI.

„Není ale pravda, že „z lidského jednání vzniká něco jiného, než co zamýšlejí a čeho dosahují, něco jiného, než co ... vědí a chtějí?“²⁴

Smysl celku se neukazuje v samotném jednání, je však možno nalézat ho pozorováním, a to tím něčím v nás, co je mlčící a nezaangažované. Mácha ale nemlčí a nechce mlčet, jedná stejně dramaticky jako se dramaticky prožívá...

*„... – holky mé matka zemřela, strašlivá přísaha se složila s půlnocí u rakve její
---- a ---- nebyla to pravda – a já – hahaha! – Eduarde? já jsem se nezbláznil –
ale řádil jsem ... bude-li to hoch, co se zrodí, z toho bude Mefistofeles --...“²⁵*

Je to velký herec vlastního jeviště, může se otevřeně „rouhat“, protože jeho jeviště jaksi vypadlo z divadla, chybí zde závaznost „hraní“ pro diváka.

„... Ale jak lhostejný jest mně nyní člověk jeden každý, jak malicherné jeho jednání! Nic mne nerozhněvá, nic mne nepotěší – Eduarde! kdybyste byl zde!“²⁶

Jak je tíživé silou zemskou toto „samoherectví“, jak bludný kolotoč to je, Mácha dobře ví, právě pro jistě i trýznivou potřebu pouštět se do tak dramatických a vyhraněných situací (v dalších dopisech²⁷ je to otázka: Již zemřel můj prokletý syn?). V každé z nich svým rouhavým voláním touží po klidu té neviditelné sféry umístěné nikde, ale je to stále panovačné volání a stále větší oddalování se a zvětšování prostoru pro ozvěnu vlastního hlasu. Pevněji tak „koření“ v sobě vybudovaném a hranice, na které nebo za kterou by se mohl setkat s vlastním základem se, jak se mi zdá, nadobro ztrácí. On sám to snad také někdy tuší, a zdá se, že své básnictví zakládá v této vlastní a pracně budované prázdnotě. Má v sobě velikou sílu dobývat svět a tak málo trpělivosti k opatrování dobyté-

²³ Mé radosti, *Dílo I.*, str. 135

²⁴ H. Arendtová, *Život ducha*, str. 110

²⁵ dopis Eduardu Hindlovi, 8. června 1836, *Intimní Karel Hynek Mácha*, str. 116

²⁶ Tamtéž

²⁷ Tamtéž (Eduardu Hindlovi, 9. října 1836, rodičům 18. října 1836, rodičům a Lori 24. října 1836)

ho. Jeho myšlení samotné je dobovačné, rychle staví, rychle bourá v kruhu marnosti, ale stále je to myšlení, které zůstává pevně připoutáno ke světu. Světu, který sám je trpělivý, kde je třeba rodit se a růst a pracovat a umírat a – dělat další „a“. Mácha neroste. Bliká a oslepuje (se) a umírá v šestadvaceti letech...

O co víc by byla jeho poezie čtivá a přitažlivá, kdyby se jeho vnitřní ustrojení pevněji drželo myšlení v obrazech, konkrétního myšlení raději než diskurzivního, které slovy *ospravedlňuje* v uspořádaném myšlenkovém řetězu – u Máchy především typu: tak jsme se narodili, tak zemřeme, tak odkvétá květina, zapadá Slunce a vychází Lůna. Tak to je marnost nad marnost. Konkrétní myšlení kombinující představy v básni oslovuje opticky a ano, v takových básních je Mácha opravdu excelentní a pro čtenáře přitažlivý, například mistrným stupňováním napětí v Máji. I když na druhou stranu v próze, v dramatických zlomcích vyznívá toto optické oslovování příliš zdlouhavě a k představování, alespoň pro mě, je příliš náročné až uspávací. Je to možná částečně také proto, že jazyk, který nemá definitivní slovník pro potřeby ducha, není tak přiměřený pro myšlenkovou aktivitu jako obraz pro vidění.

VII.

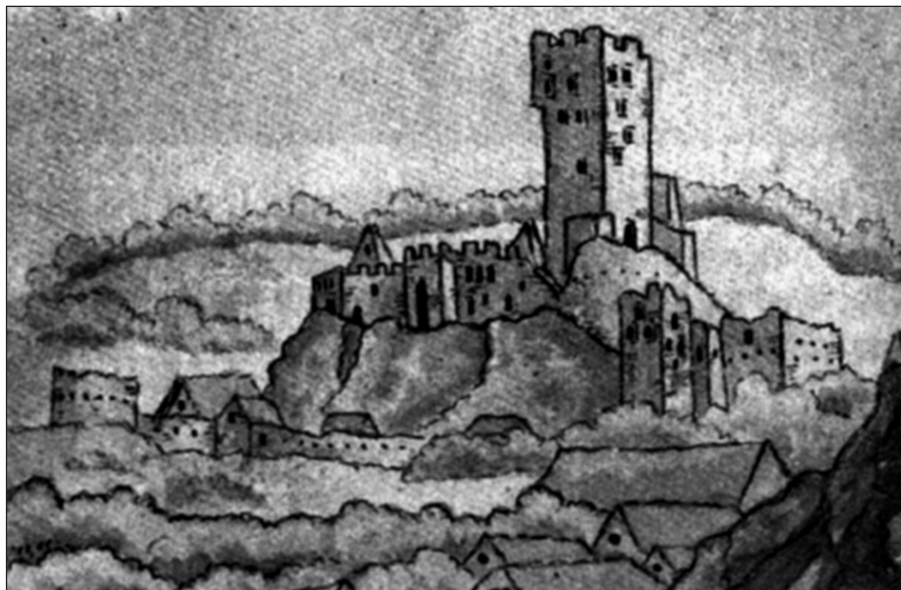
Jazyk je ve své podstatě metaforický: *Každá metafora objevuje „intuitivní vjem podobnosti mezi nepodobným.“*²⁸ Je mostem při zdánlivě nemožném přechodu ze stavu myšlení do stavu, *kdy jsem jevem mezi jevy*. Máchovy analogie jsou nereverzibilní a tvoří jednu jedinou: Já si uvědomuji vlastní smrtelnost a jsem z toho nešťastný, tak jako musí být nešťastná květina a celý svět, že odkvétá a umírá.

*V slzích se zhlíží hvězdný svit,
jenž po lících co jiskry plynou.
Vřelé ty jiskry tváře chladné
co padající hvězdy hynou
kam zapadnou, tam květ uvadne.*²⁹

Ale je nutné zde zdůraznit, že analogie, jako možnost souladu nepodobného, odkazuje k jednotě, ve které všechny protiklady pramení.

²⁸ H. Arendtová, *Život ducha*, str. 117

²⁹ Máj, *Dílo I.*, str. 17, ještě lépe však tamtéž v *Intermezzu I.* Půlnoc, kdy se celý svět obtočí kolem smrti hrdiny.

K. H. Mácha: Okoř od JV, asi 1834

K. H. Mácha: Valečov od JV, asi 1833

(všechny obrázky K. H. Mácha: Hrady spatřené převzaté z <http://www.sweb.cz/petrfabian/macha.htm>)

„V metafoře vyjádřena ireverzibilita vztahu; ukazuje svým způsobem primát světa jevů a poskytuje tím další důkaz mimořádnosti myšlení, toho, že je stále mimo řád. ... Neexistují dva světy protože metafora je spojuje“.³⁰

Je to zrak, který dává smyslový základ pro ideu věčného, tak jak je duch schopen ji pojmout, neboť především zrak dokáže vytvořit bezpečnou distanci mezi subjektem a objektem. Nejvzácnější pojmy však nemají jeden konkrétní obraz, přizpůsobený některým ze smyslů, a jasně se ukazují jedině samotným myšlením (*logos*) v našem dialogu sami se sebou. Mácha tento dialog jistě vede, nejlépe při tak častých toulkách lesy směrem ke zříceninám hradů, avšak když se z cest zas vrátí domů, co mu zbývá pro papír? Toto je základní a přirozený problém pro každého, kdo ví o moci mohutnosti myšlení, a přesto se pokouší vyslovit to, co je mu nejvlastnější – kruh ducha, který je sám beze slov. Většina z Máchových prozaických a dramatických pokusů je nedopsaná, jako by jen načrtával snad s tím, že někdy „až bude více času“, na stará kolena to všechno dodělá. Toto ustrnutí v půli by snad samo mohlo být dobrou paralelou k nekonečnosti a nedokončitelnosti práce ducha a důkazem, že si toho byl vědom, nehledě na to, kolik toto zjištění zasel do jeho duše žalu a neklidu. Ano, mohlo by být, ale zůstává-li prim na straně jevů, na straně světa, je nutné nějakým způsobem položit na papír zároveň duši i ducha. Do kruhu ducha vtisknout vývoj duše... Máchova próza je útržkovitá. Ne fragmentální, neboť fragment v sobě svým způsobem zahrnuje otisknutý celek, je to drama nekonečné a navždy zmatené duše, která se jako neprohlédnutelná proběhla po papíře. Začíná se podrobným popisem krajiny, vystoupí postava, hrdina ztepilé konstrukce a zachmuřeného pohledu, a vše se skončí u nějakého hrobu, nejlépe vlastního hrdiny.

Jsou to útvary neustále se vnitřně tříštící bez pokusu uzavřít se, spojované Máchovým oblíbeným *atd.*

„Uprostřed byl kostel, do něhož několik stupňů zvýší velké dvěře vedly; po obou stranách v souměru byl zavřený vchod dovnitř kláštera. Na stupněch kostela seděly ženské atd. Ouzkými vraty na pravém úhlu nazad dvora vkročil poutník...“³¹

Právě to „*atd.*“, které nepřekáží v deníku, při zachycování dojmů z cest (do Itálie), dává v próze jasné znamení, že nebude vytvarována v nějaký kompaktní útvar, kompaktní tedy jako próza čitelný. Jedinou ucelující spojnicí je u Máchy osudová předurčenost, která protíná například Márinku a Cikány.

³⁰ H. Arendtová, *Život ducha*, str. 125

³¹ Valdice, *Dílo II.*, str. 93

VIII.

Psát ze samotné duše nestačí, je zapotřebí ducha (*nús*), který vnímá její kruh a je zapotřebí dlouhé periody otázek a odpovědí tak, aby mohl „*vyšlehnout oheň poznání (frónésis) o každé jednotlivé věci a duch je ... plný světla.*“³²

Mácha je věčným sběratelem dojmů z cest, ponořen do světa, ze kterého se nemůže či nechce „vynořit“. Neptá se „duchem“, neboť zná svou jedinou a definitivní odpověď:

*„Přicházejícím v život mohlo by se říci nechte vši nádeji za sebou; kdo nádeji v nás budí, nejnešťastnějšími nás činí, kdo v nás vzbudil nádeji nesmrtedlnosti.“*³³

Mít ve vědomí vlastní smrtelnost není málo, je to již jedno velké vítězství neboť cesta k jejímu uvědomění si nebyla zadarmo, ale tato odpověď smrtelností je málo na to, aby se někdo mohl stát skutečným básníkem. Sebe přesahujícím, nesmrtelným – chtělo by se mi dodat. Všechny Máchovi sny se právě s její definitivností jako odpovědí na celý život stávají nesněné a je to vskutku Lúna, která ho celého zajme.

*... pode mnou tak ačkoli hrob zívá,
síla poslední ve mně umírá,
v svět má duše ouzkostně se dívá,
duch ve náruč vlast ještě sevírá;
i ač poslední strach prsa ouží,
jednou ještě v svět duch touží;
však již darmo a darmo se souží.*³⁴

Pravda se odehrává v posloupnosti, a proto nemůže nikdy skončit v názoru, který je výsledkem našich kognitivních schopností. Vše co je možné uzavřít slovy, již nemůže dosáhnout k tomu, čím je čistá kontemplace – cílem o sobě.

*„Myšlení není v pořádku, protože hledání smyslu nevede ke konečnému výsledku, který přetrvává aktivitu, který by byl smysluplný poté, co aktivita došla ke konci. ... Jediná možná pochopitelná metafora pro život ducha je pocit být naživu.“*³⁵

³² citace Platona, zde z Život ducha (H. Arendtová), str. 133

³³ *Intimní Karel Hynek Mácha*, str. 31

³⁴ Umírající, *Dílo I.*, str. 255

³⁵ H. Arendtová, *Život ducha*, str. 139

Pocit být naživu – jak málo pro život, ve kterém je možná i otázka „A to má být jako všechno – pocit?“ *Pocit být naživu* – jaký to nikdy nekončící život v prameni, jaká to nádherná báseň, zůstane-li pocit pocitem. Život ducha je vskutku místem setkání. Vstup a rychle vystup, chceš-li něco, vstup a zůstaň, nechceš-li, a budeš obdarován ..

*„Mefisto se také směje – ne světu, jak se myslí, -- ale svému v sobě trápení – atd. ... A to jest největší trápení ducha, že hledám to, o čem vím, že to není.“*³⁶

Toto je jedno z mála míst, za které bych se na Máchu ráda upřímně usmála, místo ve kterém je pro mě možné se s ním setkat. Je-li většina jeho poezie pro mě málo čitelná, je to nejspíš proto, že mám takový „pocit“, takové tušení, pro co se na vrcholu své epifanie rozhodl. Pro trpkost vlastního úsměvu, který dovoluje hodit kamenem po pocitu „být na živu“, pro vlastní rozhodnutí se jedinou otázkou a jedinou odpovědí, které mu samozřejmě nemohlo býti odepřeno. Bohové si možná brzy volají ty, které milují, ale někdy si také brzy zavolají ty, kteří se příliš smějí, ty s tím „*atd.*“ v pocitu.

Pozn. red: a) *Máchův Máj* vyšel poprvé 23. 4. 1836, tedy před 170 lety, b) studie Karel Hynek Mácha v iniciačním procesu je fragmentem bakalářské práce na UK FHS.

³⁶ *Intimní Karel Hynek Mácha*, str. 98